

könyv
könyvtár
könyvtáros

1997
december

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1997. december

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Raulff, Ulrich:** Közművelődési könyvtárak egy új Európáért 3
Arot, Dominique: Milyenek legyenek a holnap Európájának könyvtárai? 8

Műhelykérdések

- Szivák Gábor:** A városi könyvtárak helyzete Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az 1990-es évek közepén (1990–1996) 14
PhDr. Františka Vrbenská: Könyvek a hullámok hátán. Rövid tudósítás az 1997 júliusi árvíz következményeiről a Cseh Köztársaság könyvtáraiban 20
Lukáts János: Zöld föld felett, kék ég alatt... 29
Takáts Béla: Kísérlet egy megyei napilap teljes szövegű feltárására 38

Könyv

- Kéglí Ferenc:** „Négy szomorú és keserves év”. Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1919–1922 40

História

- Somkuti Gabriella:** Az Országos Széchényi Könyvtár fejlődésének főbb tendenciái a dualizmus korának első felében (1867–1900) 44

Perszonália

- Dr. Újváriné Füzy Ágnes:** In memoriam Pál Józsefné (1933–1997) 52
Surján Miklós: Búcsú Pál Józseftől 53
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz 55

Lapunk e számában Kiss József Attila (Nagyvárad) illusztrációi szerepelnek.

From the contents

Gábor Szivák: State of the city libraries in Szabolcs-Szatmár-Bereg county between 1990 and 1996 (14);

Béla Takáts: An attempt at full-text processing of a county daily (38)

Cikkeink szerzői

Arot, Dominique, a Francia Könyvtárak Legfelső Tanácsának főttkára; *Kégli Ferenc*, az OSZK munkatársa; *Lukáts János*, a cikk megírása idején az OIK osztályvezetője; *Raulff, Ulrich*, a Frankfurter Allgemeine Zeitung munkatársa; *Somkuti Gabriella*, az OSZK ny. osztályvezetője; *Surján Miklós*, a Pécsi Megyei Könyvtár munkatársa; *Szivák Gábor*, a Kisvárdai Városi Könyvtár igazgatója; *Takáts Béla*, a Szolnoki Megyei Könyvtár munkatársa; *Újváriné Fűzi Ágnes*, a Pécsi Városi Könyvtár igazgatója; *Vrbenská, Františka*, a Cseh Nemzeti Könyvtár munkatársa

TELEFONSZÁM-VÁLTOZÁS!

Felhívjuk kedves olvasóink figyelmét, hogy az OSZK összes telefonszámával együtt a *3K szerkesztőségének telefonszáma* is megváltozott.

Az új telefonszám: 224-3791

Szerkesztőbizottság:

Poprády Géza (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 97.318

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

Közművelődési könyvtárak egy új Európáért*

Európa a könyv civilizációja. A későantik Európában váltotta fel az írásteker-
cset a bekötött kódex, az újkori Európában találták fel a könyvnyomtatást. Eu-
rópában alakultak ki a főúri és a kolostori könyvtárak, amelyekből azok a nagy
nyilvános könyvtárak lettek, amelyeknek mai (fényes vagy elkészerítő) formáját a
nemzetállamok és a polgárság adták meg. Ha van Európának valami olyan szim-
bóluma, amely csak rá jellemző, akkor ez egyedül a könyv és az olvasás lehet. Az
a két nagy mitikus figura, akiket Európa maga alkotott meg, nem a késő antik-
vitásból vett át, Doktor Faust és Don Juan, a könyv emberei voltak és maradtak:
az egyik abban a kísérletében, hogy elszakadjon a könyvtudományoktól, a másik
abban, hogy még a hódításait is könyveli. Az európai újkor nagy utópiai gyakorta
könyvtárak képeiben testesültek meg, antiutópiai pedig olyan világról szólnak,
amelyben nincs könyv.

Amiként az európai nemzetállamok és a polgárság világa elképzelhetetlenek
a könyv médiuma nélkül (valamint a napisajtó nélkül), akként a forradalmi és
antipolgári európai erők, a kommunizmus és a fasizmus is részesedtek a könyv
kultúrájából. A törekvésük tudományos megalapozásra, kanonikus szövegeik,
politikai katekizmusaik, amelyek a Bibliát, mint az európai kultúra alapkönyvét
akarják helyettesíteni, visszakötik őket az európai könyvkultuszhoz. De a hábo-
rúk és polgárháborúk, amelyeket megindítottak, a hadigazdaságok, amelyeket
béke idején is folytattak, végül is oda vezettek, hogy Európa egy jó részének
könyvtárai ma úgy néznek ki, ahogyan kinéznek. Az a földrész, amely a könyv
kultúráját megteremtette és kifejlesztette, egyúttal egy sajátos bibliofób barbár-
ságot is létrehozott. Ahol minden, a jó is, a rossz is könyvekben alapozódik meg,
ott a könyveknek kell viselniük a felelősséget.

Európa ma politikai és kulturális fejlődésének választóján áll. Ez érvényes
nyilvános könyvtáira, teljes könyvkultúrájára és könyvgyűjteményeire is.
Ugyanakkor, amikor minden tekintet néhány igen fontos európai nagykönyvtár
– legyen az Párizsban, Londonban, Koppenhágában vagy Frankfurt am Main-
ban – látványos újjáépítésére, átalakítására vagy új önmeghatározására irányul,
szinte naponta átélhetjük azt az örömet, amelyet elveszettnek hitt könyv- és kéz-
iratállományok felbukkanása okoz, vagy – ami gyakrabban előfordul – átélhet-
jük azt a fájdalmat és csalódást, amelyet gyűjtemények visszavonhatatlan pusztulása,
hadizsákmányként való visszatartása jelent, vagy azt, hogy védelem nélkül
elpusztulnak könyvtárak, esetleg olymódon, hogy megvonnak tőlük minden
anyagi támogatást. Még a Német Szövetségi Köztársaságban is az a helyzet, ezt

---

* Elhangzott a hasonló című budapesti, nemzetközi konferencián a Francia Intézetben (ld. róla novem-
beri szám!)

évekkel ezelőtt szögezte le a berlini Bibliotheksinstitut, hogy a tudományos könyvtárak állományának egynegyedét pusztulás fenyegeti. Még félelmetesebbek a jelentések Kelet-Európa országaiból.

Csekély kivétellel, értem ezen a zászlóshajókat, a nemzeti könyvtárakat, a nagy egyetemi és tudományos könyvtárakat, az európai nyilvános könyvtárak állandóan növekvő kiadások mellett állandóan süllyedő és bizonytalan állapotban vannak. Jóllehet történelmi értékű állományok esnek áldozatul a „zsákmányolásnak” és a bűnözési energiák szabad áramlásának, mindenképp azonban a hiánygazdaság (amely Nyugat-Európában is egyre inkább uralja a nevelődési és művelődési területeket) az, amely – a politikusok és a bürokraták érdektelensége mellett – a leginkább fenyegeti a meglévő könyvtárakat és a veszélyben lévő gyűjtemények megmaradásának esélyeit. És a jövőben még rosszabbra is számíthatunk. Európa nagyobb és nyitottabb lett az elmúlt nyolc évben, de nyilvános könyvtárainak helyzete miben sem javult.

Ugyanaz a földrész azonban, amely gazdasági tehetetlenségből és politikai „impotenciából” naponta eljártassa történelmi könyvalapjainak egy részét, egyúttal egyre szorosabban szövö elektronikus hálózatait és egyre jobban közelít ahhoz, hogy álmait egy digitális könyvtárról valósággá tegye. Nemsokára – így mondják az új, virtuális olvasásvilág prófétái – nem lesz már a régi könyvtár, a maga nehéz és poros anyagszerűségében, vastag falaival és súlyos köteteivel. Ehelyett a PC válik egy olyan egyetemes könyvtár kapujává, amely mintha egy barokk herceg, vagy egy olyan fantasztikus literátor álmaiból jött volna létre, mint Borges. Megszabadulva a könyvtől, fizikai hordozójától, a szöveg, a jelek, a szimbólumok és a képek egyetemesen hozzáférhetőek lesznek, hozzáférhetőek, kombinálhatók és permutálhatók. Mintha egy második kopernikuszi fordulatról lenne szó: ahelyett, hogy a könyvhöz kötött szöveg, mint nap körül forognánk, az olvasó válik a középpontjává egy hatalmas galaxisnak, virtuálisan hozzáférhető szövegek világmindenségének.

A tudáshoz való hozzáférés módjaival egy ütemben meg fognak változni a recepció és a feldolgozás feltételei is, a tudás formáinak módosulásával módosul a tudás tartalma is. Ki rendelkezik, és milyen mértékben az iszonyúan megnőtt tudásmennyiséggel? Milyen költségei lesznek ennek a használatnak? Hogyan lehet a hálózatokkal való visszaéléseket megakadályozni, milyen kritériumok alapján történik majd a gyűjtés és az archiválás? A tudás rendjének legnagyobb változása lesz ez a könyvnyomtatás feltalálása óta, és a hagyományos copyright kezdődő felbomlása, a szerző nélküli szöveg strukturalista víziójának megvalósulása egy új, intellektuális társadalmi szerződés után kiált.

Hosszú ideje megragadta már a nyilvános könyvtárakat, és leginkább a legnagyobbakat közülük a digitalizálás vágya, és kívánnak már kimerészkedni a hatalmas elektronikus Óceánra. Ott majd, menet közben és hullámváz közepette, miként az argonauták hajója, átépülnek, megújulnak. A kísérőzene olyan dallamokból áll, amelyek kedvesek az elektronikus könyvtárak utópistáinak. Ritkán hallani csak olyan hangokat, amelyek az elektronikus forradalom lehetőségeit és esélyeit a könyvtárak számára realiztikusan kívánnák kikalkulálni, és amelyek a digitalizálás gyakorlati és gazdasági határaitól szólnak. Technicista hatalmi örülettel hajtva a teoretikusok többsége úgy beszél, mintha az új könyvtár, a computerfreaksok játéktarlangja már régesrég valóság lenne, és mindössze arról

lenne csak szó, hogy a technikába még egy kis etikát injekciózzunk, nehogy teljesen elveszítsük a kontrollt a játékosok fölött.

Akit foglalkoztat az európai könyvtárak sorsa, aki sorsukat szimpátiával kíséri, ily módon a gondok kettős horizontjában találja magát. A történelmi átlományok megtartásáért való konzervatív gondoskodást nem szabad áldozatul dobni az elektronikus könyvtár utáni futurisztikus törekvésnek. Másrészt a könyv iránti antikvárius kegyelet nem vezethet oda, hogy veszni hagyjuk a tudáshoz való hozzáférés szélesebb és olcsóbb módjait. Ilyen háttér előtt kívánnék hangot adni néhány aggodalmamnak és néhány szerény reményemnek az európai nyilvános könyvtárak jövőjét illetően. Ezek, mint látni fogják, egy filológus aggodalmai és reményei lesznek.

Nem ok nélkül hangsúlyozom ezt. Mint minden tudománynak, a filológiának és a túlnyomórészt filológiai módszerekkel dolgozó történelmi szakoknak is megvan a maguk megfigyelési és ellenőrzési mezőjük, amelyek részei az ő materiális „diszpozícióiknak” (ahogy Foucault mondta) – a tanintézmények, a kutatás, az ügykezelés, a személyzet, a káderutánpótlás és -kiképzés intézményei, a publikációs szervezet és a tudástárolás mellett. Ami a természettudományok számára a laboratórium, ami az orvostudományok számára a klinika, ami az etnológusoknak a „terep”, az a filológusok és történészek számára a levéltár és a könyvtár. Két évtizede már, hogy a történelmi könyv- és olvasáskutatások kiderítették, a recepciókutatások és a történelmi médiateóriák leszögezték, hogy a tudás materiális hordozói, az írás és az olvasás formái egyáltalán nem különböznek az adott szakok üzenetei és jelentései szempontjából. És hogy – megfordítva – a szövegek és képek nem redukálhatók büntetlenül a szemantikájukra. Azóta, két évtized óta a tudás, a történelmi és filológiai tudás ismét testet kapott: ezek a tudások nem léteznek levéltár és könyvtár nélkül.

De nemcsak ebből a történelmi szempontból van a könyvgyűjteményeknek, mint a tudás fizikai hordozóinak jelentőségük. Az állandó megújuláshoz is, ami nélkül egyszerűen meghal, szüksége van a tudománynak a könyvtárra. Tíz éve vázolta fel Umberto Eco, ez a notórius szerelmese a könyveknek, a könyvtár ideálképét, méghozzá két valóban létező könyvtár, a Yale Egyetem Sterling Könyvtára és a Torontói Egyetemi Könyvtár alapján. Persze, itt két kiemelkedő, nehezen utánozható példáról van szó, az észak-amerikai könyvtárosarmada két nehézsúlyú csatahajójáról, és persze tíz év is nagyon nagy idő a technikai fejlődés jelen állapotában: Ki gondolt akkoriban még elektronikus könyvtárra vagy az Internetre? Ennek ellenére, Eco leírása aligha vesztett érvényéből (a használat számára!). Ez annak köszönhető, hogy Eco prioritásai nem technikai jellegűek, és így technikailag nem is túlszárnyalhatók. Eco számára nem prioritás például egy adott információ, vagy egy adott kötet minél gyorsabb szolgáltatása, annál inkább az, hogy sok legyen egymás mellett és mögött, amelyek közt az olvasó különböző pályákon mozoghat és alkalomadtán el is tévedhet.

A könyvtárak egy másik szerelmese, Aby Warburg ezt a „jó szomszédság törvényének” nevezte. Azt mondta, hogy az a könyv, amit az ember igazándiból keres, törvényszerűen a *mellette* lévő könyv. A valódi találatához éppen nem a keresés szükséges, hanem az alkalmoszerű eltévedés, a letérés a kijelölt útról. A kerülőút egy ilyen teóriája természetesen egészen más felfogását tételezi fel a produktív olvasásnak és a szellemi munkavégzésnek, mint a pozitívizmus, a maga

gyors, mechanikus kérdés-felelet, keresés-találat játékaival. Warburg, és ahogy nekem tűnik, Eco is a szellemi lét egészen más ökológiáját építi fel az eltérés hasznára, avagy Lawrence Sterne-nel szólva a progresszió qua digresszió elvére alapozva. Mert a produktív gondolkodás számára nem föltétlenül a legrövidebb út egyúttal a leggyorsabb is. És éppen ennek jön elébe a nyílt, szabadpolcos könyvtár.

De Warburg könyvtára amely – technikailag természetesen módosítva, mennyiségileg meghatszorozva – ma is megtekinthető Londonban, természetesen nem csupán egy gazdagon felszerelt művészeti és művészettörténeti szabadpolcos könyvtár volt. Egy bonyolultan elrendezett kutatási műszer volt, amelyben a könyvek az új kérdéseknek megfelelően átcsoportosíthatók voltak. Ami a kortársak számára Warburg elgondolásában „mágikus vonás” volt, az valójában egy „interaktív” könyvtárat jelentett, amelyben a kutató és a szöveg kölcsönösen reagáltak egymásra. Úgy, hogy a könyvtár nem passzív tára volt az egyszer már kifomálódott tudásanyagának, hanem maga is tartalmazott kutatói iniciatívákat: olyan gépezet volt, amely túllépett a tudományágak határain, a képzeleti indukciók készüléke volt. És nem utolsó sorban, kínálata azoknak a véletleneknek, amelyek révén rátalálhatunk azokra a bizonyos *mellette* lévő könyvekre.

Természetesen egy zseniális magántudós gazdagon fölszerelt könyvtára a század első harmadából nem lehet mércéje a mai könyvtári munkának és könyvtárhaználóatnak. Mindenesetre van értelme annak, hogy felidézzünk egy korszerűtlen, ideális könyvtárat, hogy tudatosítsuk – ellentétben a mai technicista utópiákkal – a gyorsaság és az egyetemesség nem minden. A jó olvasáshoz, amelyre ez a könyvtár nevelt, nem elegendő, hogy az ember hallatlan gyorsasággal hallatlanul sok információt kapjon. És nem áll vagy bukik az olyannyira rettegett „közvetítőtörés” elkerülésén. A tiszta adatfolyam mint olyan semmi másra nem jó, mint megfulladásra. És egyébként is ez az adatfolyam maga is egy kiméra, legalábbis ami a könyvtárakat illeti. Dieter E. Zimmer amellett érvelt, hogy a „Nagy Virtuális Könyvtár” soha nem adatik meg. Egészen egyszerűen azért, mert gazdasági, azaz időbeli és pénzügyi okokból sohasem lesz lehetséges minden könyvtár minden művét digitalizálni. Valójában az elektronikusan hozzáférhető álmományok mindig csak egy töredékét fogják kitenni annak, amit a történelmi könyvtárak ténylegesen átfognak.

Feltehetően sohasem fog egy olyan könyvbolond földrésznek, mint Európa a teljes gazdasága a PC-k képernyőin megjelenni – legfeljebb bibliográfiai utalások formájában (amivel természetesen igen sokat nyernénk). De – bármilyen értékes is – egy bibliográfiai utalás olyan, mint egy útjelző: mutatja az utat, de ő maga nem az út, és főképp nem a cél az út végén. A valódi gazdasága a könyvtárnak, Európában is, máshol is, éppen azokban a könyvekben rejlik, amelyeket sohasem fognak digitalizálni, mert haszontalannak, vagy ezoterikusnak találják őket. Egy nagy könyvtárnak éppen az a célja, írta nemrég a New Yorkerben Nicholson Baker, „hogy obskurus könyveket őrizzen..., olyanokat, amelyeket nem kívánunk annyira, hogy magunk is megvegyük”. A világ könyvtárai teli vannak olyan művekkel, amelyeket senki sem olvas és senki sem fog digitalizálni, és amelyekről senki nem tudja megmondani, hogy jön-e, és mikor olyan olvasó, aki használni fogja őket. Ha Warburg könyve a *mellette* lévő könyv, ebben az összefüggésben talán beszélhetünk a *mögötte* lévő könyvről. Senki sem látja, senki sem

használja – mindenesetre itt és most. De enélkül a *mögöttes* könyv nélkül minden nyilvános könyvtár az a veszély fenyeget, hogy az aktualitások felszíni és felszínes bazára válik belőle.

A jövő könyvtárai, ez már belátható, médiatékák lesznek, amelyek elektronikus médiákon fognak szövegeket, képeket és hangokat készenlétben tartani. Természetesen amennyiben lesznek erre anyagi eszközeik, könyveket is fognak gyűjteni. Mindenekelőtt azonban azzal fognak foglalkozni, hogy a régi és az újabb médiákat konvertálják – és megfordítva: képernyőkről papírra és vice versa. Minden attól függ, mennyire sikerül nekik a munkamegosztás lehetséges és praktikus módjait kifejleszteni. A munkamegosztást a könyvformában materializált és az elektronikusan immaterializált szövegek között, valamint a munkamegosztást a nyilvános könyvtárak különböző típusai között. És minden azzal kezdődik, hogy tisztázzuk: mi az, amit a könyvek elektronikus testvéreitől és utódaitól elvárhatunk.

Mint mondtam, filológusként és történészként szólok, nem természettudósként, technikai szakemberként vagy közgazdászként. Ennek azért van jelentősége, mert például egy természettudósnak nagyon természetes, hogy kutatási eredményeit az Interneten vagy elektronikusan publikálja. Az ő számára a digitális könyvtár egyre természetesebb miliő – ami persze nem zárja ki, hogy még sokáig a papírkorszakban éljünk. A szellem- és kultúrtudományok művelői azonban – amennyiben történeti anyaggal dolgoznak – még beláthatatlan ideig hagyományos könyvtárakban fognak hagyományos könyvekkel foglalkozni. Az ő számukra az elektronikus segédeszközök – online szolgáltatások, CD-ROM-ok stb. – mindenekelőtt azt jelentik, hogy helyhez nem kötött segítséget adnak a bibliográfiai tájékozódásban és gyors hozzáférést biztosítanak a nagy enciklopédiákhoz, kézikönyvekhez stb. A Bajor Állami Könyvtár katalógusát odahaza lapozgatni PC-n, vagy betekinteni a „Migne”-be kétségkívül igen nagy megkönnyítése a tudományos munkának.

A fentebb említett Aby Warburg egy ízben elhatározta, hogy számot ad munkája alapelveiről. Átütő erejű a cím, amit jegyzetei és megállapításai élére állított. Ez, a maga egyszerűségében és pregnanciájában a következő: „Keresni és találni”. A filológus munkája jobban nem írható le. Ebben a munkában, egy fejlettebb heurisztika kialakításában, a keresés és találás művészetében a digitális könyvtár egyedülálló segítséget nyújthat. Egy ilyen elektronikus heurisztika azonban nem csak a PC használóján segít, a könyvtár maga is profitálhat belőle.

A bibliográfiai feltárás kibővítésével és továbbfejlesztésével módja nyílik a könyvtáraknak specifikusabban gyűjteni mint eddig, és tehermentesíteni magukat az állítólagos teljesség követelménye alól. Aki tudja, és a használónak is meg tudja mondani, hogy mijük van még másoknak, annak nem kell mindent begyűjtenie, és nem kell gyűjtenie azt, amit mások már gyűjtenek. Jó lelkiismerettel lehet specialista: joga lesz arra, hogy más legyen mint mások, hogy megkülönböztesse magát. Ha az európai könyvtárak elektronikus hálózata hozzásegít ahhoz, hogy ne kelljen hasonlónak lenniük a könyvtáraknak, hogy – éppen ellenkezőleg – mindenki ápolhassa saját különbözőségeit, akkor, azt hiszem, a könyvtárak a régi jó értelemben európai módon fognak funkcionálni. Mert Európa a különbözőségeken rejlik, és abban a képességben, hogy különbözőségeket hozzon létre.

És még egy kíváncsi az elektronikus hálózatok kiépítésével kapcsolatban: az a vágy, hogy a bibliográfiai feltáró szisztemák révén számos elfelejtett, elrejtett, nem katalogizált és ennek következtében feltalálhatatlan, láthatatlan könyv is előkerül, láthatóvá válik Keleten is, de Nyugaton is. Mert a hatalmas láthatatlan európai könyvtár a valóságban abból a sok – kicsi vagy nagy – látható könyvtárból áll, amelyek feltalálhatók a földrészén. Látható azonban csak az, ami megjelenik a katalógusokban és bibliográfiákban, amit a használó megtalál a könyvtárban.

Másként és egyszerűbben mondva: csak az a könyv, és csak az a könyvtár létezik, amely, amelyek megjelennek a „használói felületen”, a katalógusokon. Ha az elektronikára alapozott bibliográfiáknak az lesz a szekundér haszna, hogy elfelejtett könyvállományokat láthatóvá, ezáltal megőrzésre méltó javakat ismertté tesz, akkor az az én szememben nem szekundér, hanem primér haszon. Ennél a pontnál, ahol az elektronikus könyvtárak felállítása összekapcsolódik a történeti könyvállományok megőrzésével, metszi egymást a gondoknak az a két köre, amelyekről előljáróban szoltam. Amint látják, ez egyúttal az a pont is, amelyre reményeim irányulnak.

Ulrich Raulff

(Fordította: Bartók Györgyi)

Milyenek legyenek a holnap Európájának könyvtárai?

*Az európai könyvtárak a politikai, társadalmi
és technikai fejlődés kihívásaival szemben*

Európa, a szó legszélesebb földrajzi és politikai értelmében, mozgásban lévő terület, egyúttal a különbözőségek tereuma is. És a könyvtárak részesei ennek a mozgásnak és ennek a különbözőségnek.

1. Mindenekelőtt: egy politikai természetű mozgás

Az utóbbi évek eseményei nyomán új országok jöttek létre, amelyek szemben találják magukat új nemzeti könyvtárak létesítésének, nemzeti gyűjtemények kialakításának feladataival. Ezek az országok ily módon dokumentálják, hogy az állam teljes szerepet vállal a tudás elosztásának feladatában, a kultúra terjesztésének munkájában és a nemzeti kulturális örökség megőrzésének művében.

---

* Elhangzott a Közművelődési könyvtárak egy új Európáért című budapesti, nemzetközi konferencián a Francia Intézetben (ld róla: 3K novemberi száma).

Azok az országok, amelyek már régóta léteznek, jelenleg azon dolgoznak, hogy régi intézményeiket a demokrácia elvei alapján alakítsák át. De ez a feladat hárul a nyugati országokra is, amelyeknek meg kell újítaniuk hagyományos intézményeiket, és például fel kell építeniük új nemzeti könyvtáraikat (Franciaországban, Németországban, Nagy-Britanniában, Svédországban).

Ezek a politikai mozgások lefordíthatók persze az adminisztratív struktúrák nyelvére is, azokéra, amelyek az alapjai a könyvtárak cselekvési lehetőségeinek. Azokban az országokban például, ahol, mint Franciaországban is, az adminisztráció erősen központosított, olyan fejlődésnek kell elindulnia, amely közelíti a döntéshozó helyeket azokhoz a polgárokhoz, akiket a döntés közvetlenül érint. Több hatalmat és lehetőséget kell biztosítani a helyi közösségeknek, vagyis egy kettős mozgásra van szükség: megnövelni a polgárok beleszólási jogát az államügyekbe, vagyis bevinni a polgárokat az államba, és decentralizálni az államot, vagyis levinni a döntéseket a polgárokhoz. Ebben a felállásban a könyvtárakat egy új gyámság fenyegeti, azoké a szervek, amelyeket a közösségek, a megyék vagy az egyetemek szerveznek meg. De a döntéseknek ez a közelsége előnyöket is kínál a könyvtáraknak. Egyúttal persze megnöveli felelősségüket, a döntéseik kockázatát is. Elképzelhető, hogy a választott tisztségviselők kísértést éreznek beleszólni a könyvtári kérdések tartalmi megoldásába is. Csábító lehet az autarkiaira való törekvés is egy olyan helyzetben, amikor épp a legnélkülözhetetlenebb a legszélesebb körű kooperáció.

2. A könyvtárak közönsége szintén mozgásban van

Minden ajtaját megnyitó könyvtár igen nagy és változatos közönségre számíthat: szülőkre és gyerekekre, akik szórakozást és tájékozódást keresnek, kutatókra és tudósokra, egyetemre frissen bekerült diákokra, tanárookra és tanulókra stb. Ez a differenciált közönség igen differenciált igényekkel is közelít a könyvtárhoz, egymásnak ellentmondó igényekkel is. Érthető, hisz a könyvtár közösségi hely, a közösségé. De egyúttal a „magányosság közösségi tere” is, amiként az író Pierre Pachet mondja, arra utalva, hogy a könyvtárnak egyként kell szolgálnia a közösségi életet és az intimitást. A válasz a differenciáltságokra, a használók multiformátumára az, hogy a könyvtárak médiatékákká válnak. Könyvek, periodikák, hanglemezek, videók, képek, szürke irodalom és különféle egyéb dokumentumok egyaránt megtalálhatók a legtöbbször szabad polcokon. Katalógus segítségével vagy anélkül, az olvasó megtalálja útját a különböző gyűjteményekhez. Vannak akik kényelemért, szépségért, az általa kínált találkozási lehetőségekért választanak ki megfelelő helyet a könyvtárban, függetlenül az ott található gyűjtemény jellegétől. A könyvtáraknak alapvető szerepük van abban, amit úgy nevezhetnénk, hogy a szabad idő „humanizálása” egy olyan társadalomban, ahol a munka nem egyenlően van elosztva, ahol a munkaidő rövidül, ahol a nyugdíjasok száma nő, ahol képzésre és tájékozódásra egyre nagyobb az igény. Egymás mellé kerülnek, akik egy régi, ritka kiadvánnyal dolgoznak, a kalandregények szenvedélyes kedvelői, a zenerajongók, azok, akik valamely intézmény vagy szerv címére kíváncsiak, azok, akik egy tudományos cikket keresnek, gyerekek, akik vizsgára készülnek, egyetemi hallgatók, akik jegyzeteiket tanulmányozzák át, tekintet nél-

kül azokra a könyvekre, amelyek körülveszik őket. A könyvtáraknak mindezekre tekintettel kell lenniük, válaszolniuk kell az ellentmondó igényekre, ki kell fejleszteniük egy olyan kulturális projektet, amely a használók intenciói szerint szervezi meg a szellemi kínálatot, hogy a legjobban láthassák el a rájuk bízott feladatot.

A könyvtár tere maga is mozgásban van. Mi a könyvtár tere? Az a központi, jól látható épület, amely a város, vagy az egyetem középpontjában található? Az a kicsiny kerületi fiókkönyvtáré, vagy laboratóriumi dokumentációs saroké? Vagy a könyvtár tere, amely körülveszi otthonában a számítógépre hajló használót? Vajon nem az egész közösséget átfogó tér-e a könyvtáré? Annak a közösségnek a tere, amelyért dolgozik? A könyvtárnak azokat is el kell érnie egy vagy más módon, akik távol vannak tőle, az időseket, a betegeket, a foglyokat, a mindenféle kizártakat, kivetetteket. Ezeknek a használóknak közös vonásuk, hogy állandó és növekvő szükségük van képzésre és információra. Szóljunk azokról, akiknek égető szükségük van szakmai ismereteik aktualizálására vagy újraorientálására? Vagy arról, hogy egyre több fiatalember kerül be az egyetemekre?

3. A digitalizálás forradalma

A digitalizálásnak inkább forradalmáról, mintsem fejlődéséről beszélhetünk. Minden dokumentum digitalizálható, és ekként dematerializálva áramolhat mindenfelé, mit sem tudva határokról. Ugyanaz a technika teszi lehetővé a hang, a szöveg, a kép reprodukcióját és valósítja meg ezek legkülönbözőbb kombinációit, létrehozva a multimédiát. A használó közvetlenül is fordulhat ezekhez az információkhoz, nem szorul feltétlenül a könyvtár közvetítésére. Bizonyos dokumentumok (például bizonyos tudományos folyóiratok) ma már csak ebben a digitalizált formában léteznek. A könyvtárosok számára több okból is zavarbahozó lehet ez:

- bizonyos országok könyvtárainak alacsony fokú digitalizáltsága azzal a veszéllyel járhat, hogy marginalizálódnak,
- a játékban lévő gazdasági és jogi érdekek súlya agyonnyomással fenyegeti a könyvtárakat,
- a használt technikák uniformizáltsága tagadni látszik azt a kulturális, szellemi és nyelvi sokszínűséget, amelyekről a bevezetőben szóltam.

De túlesve az első meglepetéseken és ijedségeken, a könyvtárosok mobilizálhatják képességeiket annak érdekében, hogy megkíséreljék kialakítani annak a könyvtárnak a képét, amelyre az információs társadalomban szükség lesz.

A virtuális könyvtár nem jelenti a fizikailag létező könyvtár halálát. A kettő sokkal inkább kölcsönösen feltételezi egymást. Abban az országban, ahol a kommunikációs hálózatok, a könyvtári számítógépes hálózatok a legfejlettebbek – az Egyesült Államokról beszélek – évente átlag 200 000 négyzetméter könyvtári épületet emelnek. Kétségtelül állítható, hogy könyvtárakat építeni, az a jövőt jelenti. A könyvtárépítésnek persze két szempontot kell harmonizálnia, egyesítenie: koncentrálnia kell egy helyre a hagyományos nyomtatott kiadványok folyamatosan bővülő mennyiségét és az elektronikus dokumentumokat, valamint

meg kell teremtenie a közösségi és intim tereket, a találkozások és a magányos studiózás helyszíneit.

A könyvtárosoknak ki kell találniuk az új biblioökonómiát is. Ma már az olvasó katalógus közvetítése nélkül is hozzáfér a képernyőn magához a kiadványhoz. A raktározásnak tehát – amint az a Francia Nemzeti Könyvtár új épületében történik – használóközpontúnak kell lennie. A használat módját, gyakoriságát, jellegét kell figyelembe vennie, nem a dokumentumok tartalmait, szellemi arculatát. A hozzáférést kell a lehető legkülönbözőbb módokon egyre könnyebbé tenni. Persze itt külön problémát jelent a könyvtárosok számára, hogy az egyre bonyolultabb tartalmak feltárása, közvetítése miképp lehetséges egyre szélesebb közönség számára.

Ebben az új felállásban a könyvtár úgy jelenik meg – az iskolával együtt – mint a polgárok képzésének fóruma az új, információs társadalom technikáinak megtanulására. Bármilyen korú, bármilyen társadalmi státuszú az olvasó, meg kell ismertetni vele az új információhozzáférési technikákat és módokat, lehetővé kell tenni számára az információhoz való hozzájutás esélyegyenlőségét.

De a könyvtáros szerepe nem merülhet ki az információk hozzáférhetővé tételében. Ezeket az információkat ugyanolyan gondosan kell szelektálni és gondozni, mint annak idején a fizikailag megtestesült információkat. Ez pedig nem történhet úgy, hogy a könyvtáros csak magára hagyatkozik. Valószínűleg örökre eltűnik a magányos könyvtáros figurája, a fenti feladatok elvégzése csak kollektív munka gyümölcse lehet. Egy-egy régió, egy-egy ország, kétségkívül egész Európa közös munkájáé.

Az információs társadalomban a könyvtár maga is információtermelővé válik. Saját kincseit egyre szélesebb közönségnek kell prezentálnia. Észak-Franciaországban, Valenciennes-ben a könyvtár képernyőin a kisgyerekek szabadon tanul-

mányozhatják az első francia nyelven írott költeményt, a 9. századi Sainte Eulalie kantilénájának kéziratát, amely csak így és csak most vált közkinccsé.

4. A könyvtárak gyűjteményei: a tárgyak mozgásai

A könyvtárosok mindezeideig kizárólag fizikai objektumokkal, tárgyakkal foglalkoztak: könyvekkel, periodikákkal, audiovizuális eszközökkel, zenei partitúrákkal stb. A nyomtatott termés inflációja következtében különböző kezelési stratégiák kialakítására volt szükség. Valóságos könyvsilókat kellett építeni a kevésbé használt gyűjteményrészeknek, illetve meg kellett oldani a különböző helyeken feltalálható dokumentumok egy helyre való begyűjtését. Ma a tárgyak megőrzésének feladatát valami más váltotta fel: ma a digitalizált tartalmakat kell konzerválni, a közösség emlékezetének elektronikus formáit kell megbízhatóan őrizni és kezelni. A tárgyak folyékonyra és instabillá váltak. A nemzeti könyvtárak már keresik az útját, módját annak, miként lehet gondoskodni az elektronikus termékek kötelespéldány-szolgáltatásáról. Fontos lenne, hogy az információtermelők, a kiadók és a könyvtárosok együtt gondolkodjanak el az itt felmerülő problémákon, ami egyúttal a köztük lévő viszony új típusú gazdasági és jogi meghatározását is jelenthetné.

A dokumentumok és az információk sokaságával, a kibocsátók és szétsugarázóik összetettségével szemben a könyvtárosoknak a következő lényegi kérdésekkel kell szembenéznüik:

- mi az alapfeladatuk és milyen arányban? A tájékoztatás? A dokumentum-szolgáltatás? A kultúra kincseinek elérhetővé tétele?
- mi a viszony az információk akkumulációja és a tudás, a megismerés között?

5. A könyvtárosok szakmai képzése: egy nagy lehetőség

Semmiképp nem lehetséges vázolni a jövő könyvtárának képét, ha nem figyelünk azokra, akik ezt a könyvtárat működtetni fogják, a könyvtárosokra. Többen leszögezték, hogy a könyvtárak modernizálásának három nagy gátja van: a ma még elégtelen politikai felelősségvállalás, a közösségi finanszírozás szükségessége és végül bizonyos esetekben a könyvtárosok elégtelen szakmai képzettsége, kép telenségük arra, hogy saját gyakorlatukat magasabb szintre emeljék. Éppen ellenkezőleg. Úgy tűnik, hogy a könyvtárak fejlődésének egyik legfőbb motorja épp a könyvtárosok szakmai kompetenciája, tudásuk közönségükről, képességük arra, hogy fenntartóikkal szemben szakmai érveiket artikulálják. Az a jóslat, hogy a könyvtárosok és a könyvtárak el fognak tűnni, fel fognak szívódni, hiszen ma már az információhoz való hozzáféréshez elegendő az otthoni PC, nyilvánvalóan hamis. Ráadásul arra a könyvtár- és könyvtárosképre épül, amely szerint az utóbbiak egyszerűen Kháronok, akiknek adózni kell, hogy engedélyezzék a hozzájutást a könyvekhez. Vagyis a könyvtárosoknak semmiféle aktív szerepük nincs az ismeretek átadásában. Ezzel szemben az az igazság, hogy soha nem volt nagyobb szükség a könyvtárosokra, mint most, amikor táplálniuk kell az információs társadalmat, amikor szelektálniuk kell a pertinens információkat, amikor elé-

be kell menniük a közönségnek, amikor ki kell alakítaniuk a könyvtárak szociális tereit, amikor kapcsolatot kell teremteniük egy-egy régió, egy-egy ország, Európa és a világ könyvtárai között.

Meg kell találniuk a helyüket az információtermelés és szétsugárzás terepén is, meg kell oldaniuk az ezekkel kapcsolatos jogi problémákat, például a közönségi használat jogi problémáit.

6. A könyvtárak mai és holnapi társadalmunkban

A romokban lévő sarajevói, bejruti vagy phnom penhi nemzeti könyvtárak fájdalmasan árulkodnak arról, hogy a könyvtárak a demokrácia és a béke szimbólumai és eszközei. A könyvtárak, úgy is, mint a közösség szolgálatában álló, a városok és az egyetemek szívében megtalálható intézmények természetesen állandóan konfrontálódnak társadalmuk problémáival. A könyvtárak képesek lesznek – a maguk módján és a maguk területén – mindenkor felmutatni és képviselni bizonyos értékeket:

- a piac nem az egyetlen módja a társadalmi viszonyok és akciók szabályozásának: a könyvtárak használói nem piaci szereplők, akiknek minden olvasási alkalomért fizetniük kell a „pay per view” modell alapján, hanem polgárok, akiknek joguk van a kultúrára, az ismeretekre, az információkra, természetesen tiszteletben tartva a szellemi tulajdonságokat;
- a könyvtáraknak megvan a helyük a közösség életében, mint ellenszereknek az ellen, amit talán a polgárság válságának nevezhetnénk. A könyvtáraknak kell az állam és a kollektívák nyilvános információit őrizniük és közrebocsátaniuk, azokat az információkat, amelyeknek ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ki-ki gyakorolhassa állampolgári jogait;
- az elektronikus információáramlás közegében, amelynek jellemzője a gyorsaság, az alkalmazkodás sürgőssége, a magasfokú intelligenciakövetelmény, a könyvtáraknak külön figyelmet kell fordítaniuk a hátrányos helyzetűekre, a „lassabban élőkre”. A könyvtárak biztosíthatják, hogy egy szinte erőszakosan gyorsuló időben ki-ki megőrizhesse saját ritmusát, hogy a kultúra, a tartós tudás, a tartós ismeretek, az emlékezet is jogához juthasson;
- a kulturális felelősségvállalás értelmében van szükség a könyvtárak szerepére a nemzeti kultúra kincseinek megőrzésében, a nemzeti nyelvek eredetiségének megővésében.

Ezeknek az etikai és kulturális követelményeknek a szellemében épülnek majd holnap a könyvtárak, abban a mozgalmasságban és változatosságban, amit Michel Melot egy szép könyvben „új Alexandriának” nevezett, és amivel kapcsolatban Ulrich Raulff azt mondta, hogy az örökséget mindig újra meg kell hódítani.

Egy hasonló konferencián Georges Steiner azt mondta: „a tömegkultúra... egy olyan kultúra, amely fél a csendtől és a magánytól”. Vajon erre a megállapításra milyen választ adnak a holnapi könyvtárai?

Dominique Arot
(Fordította Bartók Györgyi)